

Hafî TKP ve THİF Genel Sekreteri
SALİH HACIOĞLU
Belgelerle Yaşamöyküsü

ERDEN AKBULUT – EROL ÜLKER

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Bu yapının telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık: Gönül Göner

Kapak Fotoğrafi: “Zinetullah Nuşirevan’a hatıra! Salih Hacıoğlu,
26.5.1921, Kırşehir Hapishanesi Avlusunda”.
(Kaynak: RGASPI, fon 495, op. 266, d. 116, belge no: 7)

İstanbul Aralık 2020

ISBN: 978-605-4513-61-1

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak

No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363

Şişli-İstanbul

Tel: (+90) 212 237 98 92

<http://www.tustav.org>

e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve cilt:

İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)

Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8

Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul

Tel: 0212 496 11 11

İÇİNDEKİLER

SUNU	11
GİRİŞ	13
SALİH HACIOĞLU'NUN SİYASİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	13
Bölüm 1 ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ-TANIKLIKLAR	27
Bölüm 2 YEŞİL ORDU, HAFİ TKP VE THİF 1920-1921	51
Bölüm 3 THİF'İNİN 2. FAALİYET DÖNEMİ 1921-1922	95
Bölüm 4 KOMİTERN 4. KONGRESİ VE TEŞKİLÂT BÜROSU'NUN KURULUŞU 1922-1923	110
Bölüm 5 TKP'DEN SOVYETLER BİRLİĞİ'NE 1925-1928	136
Bölüm 6 SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE YAŞAM VE MÜCADELE 1928-1954	150
EK-1 BOLŞEVİKLER VE İTTİHATÇILAR	196
EK-2 ESKİ DÜNYA NEDİR? YENİ DÜNYADA NELER OLUYOR?	199

“Zinetullah Nuşirevan’a hatıra! Salih Hacıoğlu, 26.5.1921, Kırşehir Hapishanesi Avlusunda”. (Kaynak: RGASPI, fon 495, op. 266, d. 116, belge no: 7)

SUNU

Salih Hacıoğlu'nun RGASPI'de bulunan şahsi dosyasından ve diğer belgelerden hareketle hazırladığımız bu kitapta, onun Hafî Türkiye Komünist Partisi veya Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nde başlayan, iki dönem halinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nda devam eden ve nihayet Türkiye Komünist Partisi'nde son bulan siyasal çalışmalarını sunmaya çalıştık. Böylece ağırlıklı olarak Nâzım Hikmet'in hakkında yazdığı şiir dolayısıyla Sovyetler Birliği'nde yaşadığı sürgün ve ölümlüyle anılan Salih Hacıoğlu'nun çok yönlü çalışmaları hakkında bir fikir vermeyi hedefledik.

RGASPI'deki belgelerin bulunması ve TÛSTAV'a kazandırılması çalışmaları konusunda Bilal Şen ve Atilla Balcıoğlu'na, Eski Türkçe belgelerin transliterasyonu konusunda Yücel Demirel, Banu İşlet, Meral Bayülgen, Emel Seyhan Atasoy ve Cemile Moraloğlu Kesim'e, Rusça, Bulgarca ve Almanca belgelerin çevrilmesi konusunda Rüstem Aziz'e teşekkür ediyoruz.

Salih Hacıoğlu, Ankara'da başladığı komünist faaliyetini, Mezopotamya'ya yönelik olarak Adana ve Mersin bölgesinde sürdüren, bir süre İstanbul'da bulunduktan sonra taşrada, özellikle Samsun-Trabzon hattında yürüten ender komünist önderlerden biridir. Türkiye

komünist hareketi içinde gerek mesleği, gerekse siyasal faaliyeti itibariyle köylüler arasında Salih Hacıoğlu kadar çok çalışmış ve onları tanımış bir ikinci kişi yoktur.

1928-1939 arasında komünist partisi dışında kalmış olan Salih Hacıoğlu inat ve ısrarla yürüttüğü mücadelesi sonucunda yeniden TKP üyeliğini kazanmış ve yaşamını TKP üyesi olarak tamamlamıştır. Teorik çalışmalarından çok etkili pratik-örgütçü faaliyetleriyle öne çıkan bir komünist önder olarak Salih Hacıoğlu'nun mücadelesine ve anısına saygıyla...

Erden Akbulut – Erol Ülker
Ekim 2020

GİRİŞ

SALİH HACIOĞLU'NUN SİYASİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Salih Hacıoğlu 1880 yılında Trabzon vilâyetinin Tonya nahiyesine bağlı Orta Mahalle köyünde dünyaya gelir. Bir miktar toprağa ve küçük bir eve sahip dedesi orta halli bir köylüdür. Babası Hacıoğlu Süleyman Ali köy okulunda öğretmen, annesi Katipoğlu Hatice Ali bir köylü kadını ve ev hanımıdır. Trabzon doğumlu Salih Hacıoğlu, lise eğitimi için İstanbul'a gelir. Yükseköğrenimini İstanbul'da tamamlayarak 1904 yılında Askerî Veteriner Enstitüsü'nden mezun olur ve ordudaki görevine veteriner olarak başlar. İkinci eşi Sabiha Sümbül'den öğrendiğimiz kadarıyla 1905 yılında Baytar Yüzbaşı olarak Bağdat'a gider. 1908 yılında Serez'e tayin olur. Abdülhamid'in baskı dönemine rastlayan öğrenciliği sırasında muhalif fikirlerle tanışmış, Tefik Fikret ve Namık Kemal'in eserlerini okumaya başlamıştır. Salih Hacıoğlu sonraki beyanlarında 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olduğunu vurgular. 31 Mart Vakası'nda başkent İstanbul'daki karşı-devrimci isyanı bastırmak amacıyla Makedonya'dan yola çıkan Hareket Ordusu'nda yer alsa da Anayasa Devrimi'nden bir süre sonra siyasal programında değişikliğe gittiği gerekçesiyle

İTC'den ayrılır. Ordudaki veterinerlik görevi nedeniyle farklı şehirlerde hizmet veren Salih Hacıoğlu'nun Birinci Dünya Savaşı sırasında bir aralık İstanbul'da bulunan Askerî Baytar Okulu'nda hocalık yaptığı anlaşılıyor. Savaş sırasında Diyarbakır'da da görev yapan Salih Hacıoğlu savaşın sonunda binbaşı rütbesine yükselir; Mütareke'yle İstanbul'a geri döner, bir süre sonra Millî Mücadele'nin karargâhı haline gelen Ankara'ya geçer, burada (oğlu Lütfi'nin sonraki ifadelerine göre 5. Kolordu'ya bağlı) Veterinerlik Okulu Hastanesi'nin müdürü olur. Yine ikinci eşi Sabiha Sümbül'ün ifadelerine göre, Salih Hacıoğlu'nun buradaki talebeleri arasında, daha sonra birlikte siyasal faaliyet yürüttüğü Affan Hikmet ve Kenan da bulunmaktadır.

Salih Hacıoğlu, Ankara'ya geçtikten bir süre sonra orada filizlenmekte olan komünist hareketin en önemli unsurlarından biri olarak ön plana çıkar. Komünist fikirlerle nasıl, nerede ve ne zaman tanıştığı hakkında kesin bilgilerimiz yok. Ancak (kendi ifadesiyle) tesadüfen yolu Ankara'ya düşen Şerif Manatov'un, Salih Hacıoğlu'nun komünist harekete aktif olarak katılmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkün. Manatov, Mulla-Nur Vahitov'la birlikte Rusya'da Bolşevik Partisi'nin Müslüman Komiserliği'nde çalışmış,¹ Mustafa Suphi'nin bu büro ile ilişkilenmesinde rol almıştır.² Mustafa Suphi li-

1 Paul Dumont *Du Socialisme Ottoman à l'Internationalisme Anatolien*, (İstanbul: ISIS, 1997), s. 230.

2 Şerif Manatov, "Mustafa Subhi Beş Sene Evvel Moskova'da," Burhan Tuğsavul (der.) *Mustafa Suphi ve Yoldaşları, 28-29 Ocak 1921'i Unutma*, (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004), s. 38-40.

derliğindeki Türk Komünist Teşkilâtı'nın kuruluş sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Temmuz 1918'deki Türk Sol Sosyalistler Konferansı, Moskova'daki Merkezî Müslüman Komiserliği'nin ev sahipliğinde toplanmıştır.³ Ocak 1921 tarihli bir rapora göre, Manatov 1919 yazında İstanbul'a gelir ancak Bolşevik propaganda yaptığı gerekçesiyle Fransızlar tarafından tutuklanır. Bu sırada İstanbul'da faaliyet sürdüren Sosyal Demokrat Fırka'yla (SDF) ilişkili bir grubun da çabasıyla hapisten kaçırılan Manatov bir süre Eskişehir'de faaliyet yürüttükten sonra Ankara'ya geçer. Söz konusu rapora göre Salih Hacıoğlu, Manatov'un Haziran 1920'de verdiği bir konuşmada hazır bulunur, Manatov'un dile getirdiği fikirleri benimser ve bu ikisi konferanstan sonra tanışırlar. Salih Hacıoğlu bu sıralarda Vakkas Ferit ile de benzer bir şekilde tanışır. Salih Hacıoğlu ve Şerif Manatov, Nuri isimli sosyalist fikirleri benimsemiş bir başka kişiyle birlikte Bolşevik komünist bir parti kurmayı kararlaştırmıştır. Salih Hacıoğlu bu fikri Vakkas Ferit'e açar. Ancak Vakkas böyle bir partinin zaten gizlice örgütlenmiş olduğunu belirtir.

Elimizdeki rapora göre Vakkas Ferit'in Bolşevik teşkilât olarak bahsettiği örgütlenme Yeşil Ordu'dur. Bildiği gibi, Mayıs 1920'de Anadolu hareketi içinde ortaya çıkan Yeşil Ordu'nun lider kadroları arasında İttihatçılar önemli bir ağırlığa sahiptir. Yeşil Ordu, esasen, İttihatçı-

3 George S. Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, (Stanford: Hoover Institution Publication, 1967), s. 54; Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), s. 50-59.

lar arasında Millî Mücadele'nin ilk safhalarında gelişen radikalleşme eğiliminin önemli bir göstergesidir.⁴ Salih Hacıoğlu'nu Yeşil Ordu ve onun genel sekreteri eski Harput valisi Nâzım (Resmor) ile tanıştıranın, bu teşkilâtın önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Vakkas Ferit olduğunu görüyoruz. Salih Hacıoğlu, Nuri ve Şerif Manatov'la birlikte Yeşil Ordu'ya katılsa da bu ilişki uzun soluklu olmaz. Yeşil Ordu Cemiyeti Ankara komitesini kurmakla görevlendirilen bu ekip, teşkilâtın tüzüğünü yetersiz bulur ve bazı noktalarda komünist ilkelerle çeliştiğini fark eder. Bunun üzerine Manatov ve Salih yeni bir program ve tüzük hazırlayarak bunu Vakkas Ferit aracılığıyla Yeşil Ordu umumî merkezine sunar. Ancak bu yeni program kabul edilmez ve Yeşil Ordu genel merkezi, Ankara komitesinin faaliyetlerini geçici olarak durdurmasını ister. Salih Hacıoğlu ve arkadaşları bu isteği yerine getirmeyerek faaliyetlerine Hafî Komünist Partisi veya Türkiye Bolşevik Komünist Partisi (TBKP) ismiyle bağımsız olarak devam ederler. Daha önce Yeşil Ordu merkezine teklif edilen metinler bu partinin program ve tüzüğü haline gelir.

Salih Hacıoğlu'nun genel sekreterliğini yaptığı, mevcut literatürde Hafî TKP olarak da bilinen TBKP, Yeşil

4 Yeşil Ordu hakkında bak. Mete Tunçay ve Erden Akbulut, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007), s. 9-17; Emel Akal, *Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, (İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2008), s. 301-311; Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar: Karakol Cemiyeti, Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti, Yeşilordu Cemiyeti*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), s. 197-260.

Ordu Cemiyeti ile ilişki halinde, hatta bu cemiyetin bir kolu olarak ortaya çıkar. Fakat, sonradan İstanbul SDF'nin sol kanadına mensup Ziyinetullah Nevşirvanov'un da dâhil olduğu bu teşkilât, Ağustos 1920'de Mustafa Suphi liderliğindeki Bakü merkezli harekete bağlılığını açıklar.⁵ Yine de bu gelişme, komünistlerle Yeşil Ordu çizgisi arasındaki bağların ortadan kalktığı anlamına gelmez. Yeşil Ordu Cemiyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde büyük oranda Halk Zümresi isimli grup tarafından temsil edilmekteydi. Bu grup, 4 Eylül 1920'de Yeşil Ordu genel sekreteri Nâzım Bey'i Mustafa Kemal'in muhalefetine rağmen Dâhiliye Vekili seçtirebilecek kadar önemli bir etkiye sahipti, ancak Nâzım Bey hemen 6 Eylül'de istifaya zorlandı ve yerini bu defa Mustafa Kemal'in desteklediği aday olan Refet Bey aldı. Eylül ayı sonlarında Eskişehir'de faaliyet göstermekte olan Manatov, aralarında Salih Hacıoğlu'nun kaleme aldığı "Eski Dünya Ne İdi, Yeni Dünyada Neler Oluyor" isimli broşürün de yer aldığı propaganda belgelerini halka dağıttığı gerekçesiyle tutuklanır. Manatov sonrasında Ankara'ya nakledilir ve 6 Ekim'de sınır dışı edilir. 18 Ekim'de Ankara hükümeti tarafından resmî Türkiye Komünist Fırkası (resmi TKF) kurulur, Yeşil Ordu da dâhil olmak üzere bu teşkilâtın dışında kalan tüm Bolşevik ve komünist yapılar yasaklanır. Yeşil Ordu'ya bağlı birçok İttihatçı kadro resmî partiye katılırsa da, başta Nâzım Bey olmak üzere daha önce Yeşil Ordu'ya dâhil bir başka grup 22 Kasım'da oluşan ve 7 Aralık 1920'de kuruluşu resmileşen Türkiye Halk

5 Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 129.

İştirakiyun Fırkası'nda (THİF) yer alır. Hafî TKP üyelerinin de yer aldığı THİF'nin kuruluşunda, 4 Ekim 1920'de Ankara'ya ulaşan ilk Sovyet sefaret heyetinin başında bulunan Upmal-Angarski önemli bir rol oynar.

Salih Hacıoğlu tüm bu süreçte önemli roller üstlenir. TBKP'nin genel sekreterliğini yaptığı sırada, Eskişehir'de de faaliyet göstermektedir ki, TBKP burada sosyalistlerle ve Çerkez Ethem etrafında öbeklenen grupla da ilişkilerek dikkate değer bir etkinlik kazanır. Öyle ki bir aralık parti merkez komitesinin Eskişehir'e taşınması kararı bile alınır. Salih Hacıoğlu aynı zamanda THİF'nin kuruluş sürecini yönetmek amacıyla Halk Zümresi ve TBKP temsilcilerinin oluşturduğu komisyonda ve sonrasında THİF'nin 12 kişilik merkez komitesinde yer alır. Ancak bu yasal partinin ömrü kısa olur. 1920 yılı Aralık ayı sonlarında patlak veren Çerkez Ethem ayaklanması partinin sonunu getirir. THİF genel sekreteri (kâtib-i umumî) Salih Hacıoğlu, 11 Ocak 1921'de, Yeni Dünya'nın Eskişehir'de yayınlanmasını kutlamak amacıyla Arif Oruç'a gönderdiği bir telgraf bahane gösterilerek İstiklâl Mahkemesi tarafından tutuklanır. Parti üyelerini hedef alan tutuklamalar Ocak ayı boyunca devam eder. Nihayet 2 Şubat 1921'de THİF'nin Yeşil Ordu kökenli liderlerinden Nâzım Bey ve Şükrü Bey partinin kapatıldığını ilan ederler. 9 Mayıs 1921'de neticelenen davada İstiklâl Mahkemesi, Salih Hacıoğlu'yla birlikte Nâzım Bey ve Ziynettullah Nevşirvanov'u 15'er sene kürek mahkûmiyetiyle cezalandırır. THİF'nin önde gelen kadrolarından Hilmi, Abdülkadir, Ahmet, Kenan ve Affan Hikmet de mahkûm edilir.

Salih Hacıoğlu Kırşehir Cezaevi'nde bir süre tutuklu kaldıktan sonra, TBMM'nin Sovyetler'in de etkisiyle 29 Eylöl 1921'de çıkardığı özel aftan yararlanarak serbest kalan THİF yöneticileri arasında yer alır. Serbest kaldıktan sonra bir süre THİF'nin taşınan matbaasıyla Kırşehir'de *Kurtuluş* isimli bir yayın çıkardığı ancak matbaanın geriye alınmasıyla birlikte Ankara'ya döndüğü anlaşılıyor. Salih Hacıoğlu 18 Mart 1922'de Sovyet sefarethanesinde gerçekleşen Paris Komünü anma merasimine katılır, burada Sovyet elçisi Aralov ve Komintern temsilcisi Golman ile bir toplantı yapar, neticede THİF'nin yeniden faaliyete geçmesi kararı alınır. Mart ayı sonlarında hükümete bu konuda başvuru yapılır ve böylece THİF'nin ikinci faaliyet dönemi başlar. Nâzım Bey'in parti yönetimine ağırlığını koyduğu bu dönemde Salih Hacıoğlu partinin merkez komitesinde yer alsa da, asıl faaliyet yürüttüğü alan Komintern kararıyla Ankara'nın güneyine kaydırılır. Salih Hacıoğlu'nun Ağustos 1922'ye kadar yürüteceği görev, 6 kişilik bir grubun başında "merkezleri Mersin ve Mardin'de (Mardin, Mezopotamya için) olmak üzere, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'da bağlantı, propaganda ve bilgi toplama" faaliyetidir. Onun bu esnada Adana'da işçiler arasında yürütölen faaliyetlerde de etkili bir rol oynadığı rapor edilmiştir. Ancak Temmuz ayı sonlarına doğru Salih'in faaliyetleri polis tarafından açığa çıkarıldığı için THİF Merkez Komitesi'nde de yer alan Komintern temsilcisi Golman, onun parti kongresi hazırlıklarında yer almak üzere Ankara'ya dönmesini ister.

Ankara hükümeti başlangıçta THİF kongresinin ya-

pılmasına izin verse de, son anda yabancı delegelerin katılımını sebep göstererek toplantıyı yasaklar. Kongre yine de 16/17 ve 25/26 Ağustos 1922'de iki oturum halinde gerçekleşir. Kongre divanına başkan olarak Salih Hacıoğlu getirilir. Toplantı sırasında yapılan oylamada ikinci turda da olsa Merkez Komitesi üyesi seçilen Salih Hacıoğlu, belli ki Golman'ın desteği sayesinde, yine THİF'nin genel sekreteri olur ve 30 Ağustos askerî zaferini takiben TBMM'de yapılan kutlama törenlerinde partiyi temsil eder. Ancak THİF'nin bu ikinci faaliyet dönemi de kısa sürer. Çok geçmeden, Temmuz 1922'de iktidara gelen anti-komünist Rauf Bey hükümeti, THİF'nin kapatılması için harekete geçer. Hükümet 13 Eylül'de bir ultimatoma vererek partinin faaliyetlerini durdurmasını ve feshini ister. THİF bu talepleri reddederek faaliyetlerini sürdürmeye çalışır. Hükümet bu tutum karşısında bir süre sessiz kalıp hareket geçmediyse de, 19 Ekim 1922'de THİF'yi kapatma kararını uygulamaya koyar ve aynı gün yaklaşık 20 komünist tutuklanır. Ancak Salih Hacıoğlu bu operasyondan kısa bir süre önce 5 Kasım – 5 Aralık tarihleri arasında gerçekleşecek olan Komintern IV. Kongresi'ne katılmak üzere yola çıkmış ve maceralı bir yolculuktan sonra Ekim ayı ortalarında Moskova'ya ulaşmış delegelerden biriydi.⁶

Salih Hacıoğlu, Kongre'de İstanbul Komünist Grubu (İKG) ve THİF delegelerinden oluşan ortak komisyonun

6 Diğer delegeler Ahmet Cevat Emre, Hüseyin Hüsnü, Nuşirevan idi. Ayrıca Kızıl Sendikalar Enternasyonalı İçin Mehmet Ali ve Edip, Komünist Gençler Enternasyonalı için Nizamettin Nazif ve İsmail Hüseyin Tökin seçilmişti.

başkanlığını üstlenir. Komisyonun sekreteriye İKG'den Sadrettin Celâl olur. IV. Kongre'nin Türkiye açısından aldığı en önemli karar, İKG ve THİF de dâhil olmak üzere Türkiye'de faaliyet gösteren farklı komünist grupları birleştirecek bir Türkiye Birleşik Komünist Partisi kurulmasıdır. Bunun için bir Teşkilât Bürosu oluşturulur. Büronun üyeleri arasında THİF'den Salih Hacıoğlu'nun yanı sıra İKG'den Şefik Hüsnü ve Beynelmilel İşçiler İttihadi'ndan Vanlı Kazım bulunmaktadır. Teşkilât Bürosunun dördüncü üyesi Komintern'i temsilen Gafurof/Şarki'dir. Salih Hacıoğlu Kongre sona erdikten sonra Şarki ile İstanbul'a hareket eder ve bunlar 13 Ocak 1923'te şehre varır. Bu esnada İstanbul Kasım 1922'den beri fiilen Ankara hükümetinin kontrolü altındadır. Tam ismi Komünist Partisi Muvakkat Merkezi Teşkilât Bürosu olan dört kişilik kurul bir hafta içinde oluşturulur. Lâkin Salih Hacıoğlu Mart 1923'te tutuklanır, ardından Ankara'ya sevk edilir ve Ekim 1922'de THİF'ye yönelik operasyon sonucunda cezaevinde tutulanlar arasında yerini alır. Ayrıca Mayıs ayında İstanbul'da da komünistlere yönelik bir polis operasyonu gerçekleşir, aralarında Şefik Hüsnü, Vanlı Kazım, Sadrettin Celâl gibi önemli kadroların yer aldığı 20 kişi tutuklanır. Bunlar Haziran ayı başlarında serbest bırakılır ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla ilan edilen genel aftan faydalanırlar Salih Hacıoğlu da 9 Ağustos'ta kendisi için 3,5 aylık bir mahkûmiyet kararı açıklanmasına rağmen, bu süreyi doldurmuş olduğundan serbest bırakılır.

Salih Hacıoğlu serbest kaldıktan sonra Komintern'e gönderdiği 1 Eylül tarihli raporda, basiretsiz davranmak-

la itham ettiği ve kendisinin tutuklanmasından sonra İstanbul'u terk ederek Moskova'ya dönen Gafurof yerine başka bir Komintern temsilcisinin atanması gerektiğini bildirir. Bundan sonra geçim sorunları yaşadığından ve ayrıca pek de uyum sağlayamadığı için Teşkilât Bürosu faaliyetlerinin dışında kalır. 1923 yılı içinde, hapisneden çıktıktan sonra İstanbul'a gelir ve burada Şark Şimendiferlerinde biletçi olarak işe başlar, sonrasında Hadımköyü'ne istasyon müdürü olur. İkinci eşi Sabiha Sümbül'e göre İstanbul'da gizli örgütü bulup merkez komitesinde çalışmaya başlar. Şefik Hüsnü de 3 Mart 1924 tarihli bir raporunda Salih'in kendileriyle birlikte İstanbul'da olduğunu, Ankara örgütünün kesin olarak dağıldığını ve bu teşkilâttan başka bazı kişilerin de kendilerine katıldığını aktarır. Ayrıca Beynelmillel İşçiler İttihadı (Bİİ) da dağılmış ve örgütün belli başlı üyelerinin de İstanbul Komünist Grubu'na (İKG) katılmış olduğunu bildirir.

Salih Hacıoğlu 15 Mart 1925'te Akaretler'de Şefik Hüsnü'nün evinde toplanan TKP Kongresi'ne katılanlar arasındadır ve bu toplantıda oluşturulan 11 kişilik Merkez Komitesi içinde yer alır. 1923-1925 döneminde çalıştığı Şark Şimendiferleri'nden komünist faaliyetleri nedeniyle atıldıktan sonra bir tütün fabrikasına girer ve işçiler arasında örgütlenme faaliyeti yürütür. İstanbul'da sıklıkla takibata uğradığı için zaman zaman taşraya gitmek zorunda kalan Salih Hacıoğlu'nun bir aralık köylü işlerinden sorumlu olduğu ve 1926 yılı içinde bir Sovyet bankasında iş bularak uzun süre Trabzon'da kaldığı anlaşıyor. Asıl gayesi Karadeniz'de Trabzon-Samsun hattın-

daki örgütlenmeyi teftiş etmek olduğu halde karısına bir kooperatif kurduğunu ve bir sene kadar orada kalacağını yazar. Ancak Salih Hacıoğlu, 15 Mart 1927'de gerçekleşen Merkez Komitesi toplantısından önce İstanbul'a döner. 10 Nisan 1927 tarihli Merkez Komitesi toplantısında yeniden Teşkilât Bürosu'na alınsa da aynı yılın Kasım ayında tutuklanan TKP'liler arasındadır. Ocak 1928'de TKP Davası'nda dört ay hapis cezasına çarptırılır.

Salih Hacıoğlu diğer parti üyeleriyle birlikte tahliye edildiği sırada TKP, Komintern tarafından oluşturulmuş geçici Muvakkat Merkez Komitesi'nin yönetimindedir. Geçici komitenin sekreteri İsmail'in Komintern Doğu Sekreterliği'ne aktardığı kadarıyla, hapisten çıkan kadroların bir kısmında yılğınlık ve Salih Hacıoğlu da dâhil olmak üzere önceki MK üyeleri arasında Muvakkat Merkez Komitesine karşı bir hoşnutsuzluk vardır. Salih Hacıoğlu tahliyeden kısa bir süre sonra, Elektrikçi Nuri ile birlikte yola çıkarak 12 Mayıs 1928'de Moskova'ya varır. Yanında Komintern'in Doğu ve Balkanlar Seksiyonu Sekreterliği'ne hitaben yazılmış, yeni sekreter olarak tayin edildiği belirtilen Bektaş [Hemşinli Mahmut] imzasını taşıyan bir mektup götürür. Bu mektup, Salih Hacıoğlu dışında, Şevket Süreyya, Hamdi Şamilof ve Vanlı Kazım'ın daha önce Muvakkat Merkez Komitesi hakkında dile getirdiği rahatsızlıkları daha sistematik bir biçimde aktarır. 1925 yılında seçilen Merkez Komitesi'nin, 1927 yılında tutuklananlar özgür kaldıktan sonra yeniden oluştuğunu ve önceki genel sekreter Asım'ın (Vedat Nedim Tör) uzaklaştırıldığını vurgular. Dolayısıyla Muvakkat Merkez Komitesi'nin

görevleri son bulmuş olmalıdır. Merkez Komitesi üyeleri, sorumluklarını geçici kurula değil, ancak bir kongre neticesinde oluşacak yeni bir merkez komitesine bırakmak niyetindedir. Muvakkat Merkez Komitesi bu öneriyi reddetmiştir. Bu nedenle, bir uzlaşma noktası olarak, Muvakkat Merkez Komitesi çalışmaya devam ederken, görevi kongreyi toplamak olan bir teknik kurul oluşturulmalıdır.

Salih Hacıoğlu şahsi dosyasında bulunan 6 Mayıs 1941 tarihli ankette, Muvakkat Merkez Komitesi'nin onayıyla Mayıs 1928'te siyasî mülteci olduğunu belirtir. Yani bu ifadeye göre Moskova'ya gidişi Muvakkat Merkez Komitesi'nin onayı dâhilindedir. Beraberinde Moskova'ya getirdiği mektupta ise, Merkez Komitesi'nin henüz tutuklamalardan önce Salih Hacıoğlu'nun Türkiye'de bulunmaması kararını almış olduğu belirtilmektedir. Hemşinli Mahmut'un bundan böyle kullanacağı Bektaş ismiyle imzalanan mektup, Salih Hacıoğlu geriye dönmeyeceği için Merkez Komitesi'ni temsil etme hakkı olmadığını özellikle vurgular. Ancak bu ifade, onun "daha sonra partiden ihraç edilen likidatörlerin" tarafını tuttuğu için ihraç edilmesini engellemez. Salih Hacıoğlu'nun aslen "likidator" SeKa lağvedildikten sonra provokatör Hamdi Şamilof ve Şevket Süreyya ile beraber 'Muvakkat Merkez Komitesi'ne karşı muhalefete" geçmiş olmakla suçlandığı anlaşılıyor. Salih Hacıoğlu Mayıs 1941 tarihli özgeçmişinde, ihraç kararına olan tepkisini şöyle ifade eder:

"1927'de üçüncü defa tevkif edildim ve 4 ay hapis cezası giydim. Tahliye edildikten sonra siyasî mülteci sıfatıyla

SSCB'ye geldim (12 Mayıs 1928). Ama, 1929 yılı başında ben oportünizme kapılmış, muvakkat komitenin izni olmadan SSCB'ye gitmiş ve Komintern'e TKP MK'nin eski üyeleri tarafından yazılan bir mektup getirmiş biri olmakla suçlanıp partiden ihraç edildiğimi öğrendim. Ben, elbette ki, gıyabımda verilen bu kararı kabul etmedim ve EKK'ye üçüncü defa başvurduktan sonra, 20 Mayıs 1939 tarihinde EKK istinaf dosyama huzurunda görüşerek TKP üyeliğimi iade etti.”

Salih Hacıoğlu Sovyetler Birliği'nde bulunduğu sürecin büyük bir kısmında veterinerlik yaparak yaşar, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde bu konuda farklı meslekî görevler üstlenir ve veterinerlik alanında kitaplar yayınlar. Gerçekten bu süreçte TKP üyeliğinin iadesi talebini gündemde tutar, bu konuda Enternasyonal Kontrol Komisyonu'na (EKK) başvurular yapar, Eylül 1929 ve Mayıs 1930'da başvuruları reddedilir, EKK nihayet Mayıs 1939'da Salih Hacıoğlu'nun yaptığı son başvuruyu olumlu değerlendirerek TKP üyeliğini iade eder. EKK Sekreteri Florin imzalı belge, Salih Hacıoğlu'nu kendisine isnat edilen suçlamalardan temize çıkarmaktan ziyade, onun ihraç edilmeden önceki faaliyetlerinin önemine dikkat çekmekte, TKP'nin kurucularından biri olduğunu vurgulamakta ve TKP'nin sorumlu kadrolarının Salih Hacıoğlu'nu bir parti düşmanı olarak görmediğini söylemektedir. Ayrıca kendisinin, 1928 yılında Moskova'ya gelmeden önce Muvakkat Merkez Komitesi üyelerinden birinin onayını almış olması olumlu bir şekilde değerlendirilmektedir.

Salih Hacıoğlu 1940 yılında Türkiye'ye geri dönerek parti faaliyetlerine katılma talebinde bulunur, KEYK'te TKP temsilcisi olan İsmail Bilen (Marat) bu talebi olumlu karşılarsa da Salih Hacıoğlu'nun talebi hayata geçirilmez. 1941-1946 yıllarında Moskova'da Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi Türkçe redaksiyonunda tercüman olarak çalışır, Türkçe redaksiyonu sona erdikten sonra 1949'a kadar Moskova Devlet Üniversitesi'nde ve Askerî Enstitü'nde Türkçe öğretmenliği yapar.

Salih Hacıoğlu 1949 yılında ikinci eşi Sabiha Sümbül'ün kızı Dürdane'nin ölümü üzerine Türkiye'ye dönmek üzere T.C. Büyükelçiliği'ne başvuru yapınca SSCB İçişleri Bakanlığı tarafından tutuklanır ve 1 Mart 1950'de 10 yıl hapse mahkûm edilir. Nisan 1954'te eşiyle birlikte sürgün edildiği Altay ilindeki çalışma kampında kalp yetmezliği sonucu vefat eder. Salih Süleymanoğlu Hacıev 27 Şubat 1956'da aklanır ve SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Heyeti tarafından alınan bu karar eşi Sabiha Sümbül'e 12 Temmuz 1956 tarihli bir belgeyle bildirilir.